

политического прагматизма могут стать ответом на вопросы, как найти выход из ситуации, которая сложилась, как построить демократическое, гражданское общество.

Ключевые слова: власть, гражданское общество, государство, политический прагматизм.

Chizhova O. Outdated Ukrainian state and political pragmatism

So, in the present situation of crisis in all spheres of Ukrainian society study the characteristics of state-government relations and political pragmatism may be the answer to the question how to find a way out of the situation to build a democratic, civil society.

Keywords: government, civil society, government, political pragmatism.

УДК 32.001.76

Шаповал Катерина Ігорівна,

студентка спеціальності «Політологія» НПУ імені М.П.Драгоманова

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті досліджуються основні напрями теорії політичної модернізації, концепції зарубіжних та вітчизняних вчених які стосуються даної проблематики, також висвітлюються основні моделі модернізації.

Ключові слова: політична модернізація, органічна та вторинна модернізація.

Аналіз складних і суперечливих політичних процесів, що відбуваються в сучасному світі, з'ясування тенденцій розвитку соціально-політичної сфери потребують глибокого осмислення теорії політичної модернізації, яка виступає в даному контексті як інструмент пояснення трансформаційних процесів, і як теоретична база щодо вироблення стратегії розвитку суспільства.

Стаття покликана розкрити сучасні теоретичні підходи щодо визначення сутності поняття політичної модернізації, проаналізувати основні концепції та моделі політичної модернізації.

Загальнотеоретичні і методологічні основи модернізації розробляли такі дослідники, як Ш. Эйзенштадт, М. Леви, Д. Эптер, С. Липсет, С. Хантингтон, С. Блэк, У. Ростоу та інші. Враховуючи відмінності їх теорій, можна виокремити також спільні позиції. Зокрема, це стосується можливості становлення суспільно-політичного ладу більш високого рівня за допомогою змін, трансформації. Теорію політичної модернізації суспільства в останні роки активно розробляють провідні російські та українські вчені Т.Алексеева, О. Ахієзер, К. Гаджиев, В.Горбатенко, Г.Ділігенський, О.Дугін, Т.Заславська, С.Ільїн, С.Катаєв, А. Мельвіль, О.Мелешкіна, М.Михальченко, О.Панарін, В.Пантін, Ф.Рудич, С.Рябов, В. Федотова та ін. Ці дослідники наголошують на цінності ідеї оновлення суспільства на ґрунті використання та збереження традиційної ідентичності.

Теорія політичної модернізації виникла в 50-х рр. ХХ ст., в основному щодо країн, які розвиваються. Перші концепції модернізації сформувалися в обстановці післявоєнної реконструкції, коли на політичній карті світу, переважно в Африці та Азії, утворилась велика кількість нових незалежних держав. Постає питання як пояснити процеси змін, що відбуваються в постколоніальних суспільствах, та можливість прогнозу подальших шляхів розвитку [8, с. 365].

Загальні засади теорії модернізації сформулював М. Вебер, наголошуючи, що об'єктивною тенденцією історичного процесу і сутнісною рисою сучасного світу зростання раціональності, що полягає в поступовому поширенні цілераціональності на усі сфери громадського буття. В результаті суспільство перетворюється з традиційного в сучасне, таке, що характеризується вивільненням профанної культури, зростанням ролі науки, яка стає

основою економіки і управління, розвитком індустріального виробництва, раціональних форм влади, формуванням раціональної бюрократії, громадянського суспільства, розширенням політичних прав участі, автономією індивідуума, що розширюється, внаслідок руйнування традиційних зв'язків (релігійних, сімейних, місцеві).

За визначенням політологічного енциклопедичного словника, поняття політичної модернізації визначають, як процес трансформації суспільства, який супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей та норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених [8, с. 364-365].

Політична модернізація – це соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. Характерною особливістю політичної модернізації є диференціація політичної структури (інституціоналізація), яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності й соціального порядку. Розвивається вона через удосконалення (осучаснення) традиційних інститутів, які в процесі модернізації суттєво змінюють свої функції та характер діяльності, а також через формування нових [1, с. 407].

Процес політичної модернізації проявляє себе, перш за все, у трьох основних сферах: політичній системі, політичній культурі, політичній поведінці.

У сфері політичної культури модернізаційні процеси приводять до активізації процесу соціалізації особи, постійного вдосконалення політичних цінностей та норм, формування принципово нової, орієнтованої на раціональні зміни еліти. Модернізація безпосередньо політичної системи виявляється в її диференціації, умінні адекватно реагувати на різноманітні виклики часу. Зміни політичної поведінки полягають в активізації та вдосконаленні форм залучення громадян суспільства до політичного процесу.

Політичну модернізацію більшість сучасних авторів розуміє як поєднання таких складових:

- зростання динамізму політичної системи, її здатність адекватно реагувати на зміни політичних реалій;
- формування нової модернізаторської політичної еліти;
- зниження ступеня відчуження громадян від політичної влади;
- забезпечення реальної участі народу в політичному житті;
- підвищення впливу інформації;
- постійне вдосконалення цінностей та норм у системі політичної культури [3, с. 334-335].

Політична система має швидко реагувати на появу нових вимог. За Г.Алмондом і Д.Пауелом, модернізація має відображення в наступних змінах сутності функціонування політичної системи, які полягають в тому, що в цій системі формується здатність до акумулювання претензій і вимог різних соціальних груп і, отже, – здатність до створення відповідних інститутів для регулювання соціальних процесів; з'являються конкуруючі політичні організації, які поширюють вплив на різні сфери, – політичні партії, які сприяють «легітимній» презентації настроїв усіх шарів суспільства; посилюється централізація урядових функцій; формується та швидко зростає раціональна політична бюрократія; відбуваються мобілізація соціальної периферії, активізація участі в політиці шляхом розширення виборчих прав і розвитку вільної преси, формування опозиційних партій і добровільних асоціацій.

В якості критеріїв політичної модернізації Г. Алмонд і Д. Пауэлл пропонують наступні показники:

1) диференціація політичних ролей (поява нових самостійних політичних структур, що виконують спеціалізовані функції або частково підміняють собою колишні політичні структури : так, частину функцій політичних партій і профспілок за виразом інтересів певних соціальних груп виконують лобі, групи тиску);

2) спеціалізація політичних інститутів(в ході соціально-політичної диференціації в традиційних суспільствах з'являються спеціалізовані політичні інститути: політичні партії, зацікавлені групи, ЗМІ та ін.; кожен з них виконує в суспільстві свою функціональну роль, але одночасно усі вони з'єднуються в загальну систему, розвиваючи усередині неї спеціалізовану взаємодію один з одним);

3) спеціалізація політичної культури (політичне мислення і політична діяльність людей набувають все менш емоційного і усе більш осмисленого характеру, спираються на раціональні начала - конкретні факти, точну інформацію, правові основи - і стають конструктивними і прагматичними) [2, с. 158].

Для пояснення процесу політичної модернізації, Д.Аптер використовує наступну схему. Існує два основні типи політичних систем: «сокрально-колективістська» (чи мобілізаційна) та «секулярно-лібертаріанська» або(плюралістична) модної. Перша модель пов'язана з персоніфікованим лідерством, іноді навіть релігійній вірі в харизматичного лідера та гегемонії масової партії, протидіючи другій ідеальній моделі політичного плюралізму, при якій відбувається диверсифікація влади та лідерства, укладаються багато чисельні угоди та компроміси. Таким чином, по Д.Аптеру, модернізація – це частковий випадок політичного розвитку, пов'язаний з періодом перетворення традиційної, мобілізаційно-автократичної системи в демократичну, «погоджувальну» модель сучасного типу, де починають працювати структурно інші, більш диференційовані інститути та механізми їх функціонування плюралістична партійна та законодавча системи), які в старій системі просто відсутні [5, с. 285].

На думку С.Блэка, автора праці «Динаміка модернізації»(1966), модернізація є процес, за допомогою якого історично еволюціонуючі інститути адаптуються до функцій, що швидко міняються, що відбиває безпрецедентне розширення людських знань, що дозволяє здійснювати контроль над своїм оточенням, яке супроводжувало наукову революцію. Роль модернізаційних процесів в трансформації ментальних установок підкреслювали і інші учені.

Процес модернізації на думку С.Блэка поділяється на кілька стадій:

- усвідомлення мети;
- консолідація зорієнтованої на модернізацію еліти;
- період трансформації;
- інтеграція суспільства на новій основі [1, с. 407].

Американський політолог С.Хантінгтон вирізняє дев'ять головних характеристик модернізації на основі аналізу різних поглядів на модернізаційні процеси, за якими модернізація – це революційний процес, який:

- передбачає кардинальний характер соціальних змін, радикальну зміну всіх інститутів, систем, структур суспільства;
- є комплексним процесом – не зводиться до домінуючого аспекту, якоїсь сфери громадського життя, а охоплює все суспільство;
- є системним – зміна однієї системної одиниці (фактор, фрагмент, елемент системи) спричинює ланцюгову реакцію в зміні інших елементів системи, що, в свою чергу, спричиняє цілісний системний переворот;
- є глобальним процесом – виступивши спочатку як суто європейське явище, вона, модернізація, набрала глобального розмаху;
- процесом, що триває в часі (хоч вона революційна за масштабами змін, хоч темпи цих змін зростають, вона не може відбутися занадто швидко, зміниться кілька поколінь, поки модернізація здійсниться в справах і думках);
- є ступінчастим процесом – усі суспільства, модернізуючись, проходять однакові стадії, хоч і специфічно; питання полягає лише в тому, коли почалася модернізація і як вона відбувалася;
- є гомогенізуючим процесом – різні традиційні суспільства, модернізуючись, стають схожими у своїх основних структурах і функціях;

• є незворотним процесом – модернізація може відбуватися з відхиленнями, затримками, навіть з тимчасовими поверненнями назад, але, раз почавшись, вона завершується успіхом;

• є прогресивним процесом – шлях модернізації складний, часом болісний, завдає багато страждань, але в кінцевому підсумку все відшкодовується вищим культурним і матеріальним добробутом людини.

Згідно версії С. Хантінгтона, політична модернізація - це, передусім, інституціоналізація політичних організацій і процедур, оскільки тільки сильні і стабільні державні інститути здатні забезпечити ефективну адаптацію і реакційність політичної системи до умов зовнішнього середовища, що постійно міняються, і соціальних запитів.

На думку С. Хантінгтона, політична модернізація припускає затвердження зовнішнього суверенітету держави відносно транснаціональних впливів і внутрішнього суверенітету уряду відносно місцевої і регіональної влади; диференціацію нових політичних функцій і розвиток спеціалізованих структур для виконання цих функцій; все більша участь в політиці найрізноманітніших громадських груп [7, с. 59].

Дослідженням процесу модернізації займаються й вітчизняні вчені. Наприклад, Михальченко М.І. визначив, що політична модернізація акцентує увагу теоретичного аналізу та практичної діяльності на проблемі підвищення ефективності влади, раціоналізації політичних систем, забезпечення прав та свобод.

Шаповаленко М.В. та Лазаренко О.О. визначають модернізацію як особливу форму цивілізованого процесу, що втратила матеріальні й духовні потенції для динамічного розвитку, до прогресивного соціального ладу, передбачає еволюційний перехід політичної системи.

Український вчений В.Горбатенко зазначає, що серед загальних характеристик (напрямів) процесу політичної модернізації важливе місце займає раціоналізація та забезпечення ефективності влади, а також диференціація політичної структури, або індустріалізація [6, с. 95].

Сучасна політична наука виділяє два типи модернізації:

Первинна (органічна або спонтанна) модернізація характерна для країн Заходу, які здійснювали її поступово, протягом декількох століть в ході індустріального розвитку і демократизації суспільства. У тимчасовому відношенні цей процес починається в період першої промислової революції, руйнування спадкових привілеїв і проголошення рівних цивільних прав, демократизація і триває до сьогоднішнього дня, оскільки модернізація - процес перманентний (що безперервно продовжується). У вказаному тимчасовому проміжку виділяють чотири історичних типів первинної модернізації:

- Доіндустріальний (XVI – XVII ст.). Йдеться про перехід від індивідуального аграрного й ремісничого виробництва до суспільного, формування замість особистої залежності людей ринкових відносин, відчуження виробників від засобів виробництва та існування;

- Ранньоіндустріальний (XVII – початок XX ст.). Це перехід від мануфактури до машинного, фабрично-заводського виробництва, розшарування соціально-класових сил та інтересів у структурі громадянського суспільства, перетворення засобів виробництва з ручних на механічні, поглиблення відчуження людей у процесі виробництва, радикалізація проектів суспільних перетворень;

- Пізньоіндустріальний (до кінця 60-х років XX ст.). Для цього типу модернізації характерним є виникнення поточно-конвеєрного виробництва, наукова організація та інтелектуалізація праці, орієнтація на задоволення соціальних потреб людини, поглиблення міжнародного поділу праці;

- Постіндустріальний (від 70-х років XX ст.). Його особливостями є індивідуалізація виробничого процесу і перетворення його на засіб самореалізації особи, примат духовних

стимулів над матеріальними, всебічна демократизація й гуманізація суспільного життя, інформаційна революція.

Вторинна (неорганічна, навздогінна, відбита) модернізація характерна для розвитку країн, що затрималися на традиційній стадії. Основним чинником такої модернізації є соціокультурні контакти країн, що відстали в своєму розвитку, з вже існуючими центрами індустріальної культури. Вторинна модернізація носить характер навздогінного розвитку і передбачає порівняно швидке досягнення рівня економічного, соціального, політичного і культурного розвитку західних держав за допомогою використання їх досвіду і підтримки. Неорганічна, модернізація. Вона характерна для країн, які з певних причин відстали від загальноцивілізаційного розвитку і прагнуть за рахунок широкого застосування досвіду передових країн наздогнати їх за рівнем і якістю життя. Неорганічна модернізація здебільшого зумовлена не внутрішніми, а зовнішніми чинниками розвитку і характеризується не рівномірністю змін в економіці, політиці, культурі, соціальних відносинах. Цей тип модернізації було втілено у країнах другого і третього ешелонів капіталістичного розвитку. Перші з них мали певні передумови розвитку капіталізму та індустріального виробництва, але модернізація відбувалася там переважно під впливом із зовні. Такий характер модернізації в цих країнах було спричинено домінуванням відносин особистої залежності у виробництві; низьким рівнем конкурентоспроможності на світовому ринку; нерівномірністю соціального розвитку, зосередженням національного потенціалу лише на одному з його напрямів (скажімо, створення військово-промислового комплексу). Незважаючи на такий негативний потенціал, деякі країни другого ешелону капіталізму спромоглися досягти успіху в процесі розвитку неорганічної модернізації (Японія, індустріальні країни Азії та ін.) [1, с. 409-410].

Сучасні теорії модернізації розглядають модернізаційний процес в рамках певного суспільства як свідоме устремління держави на здійснення якісних перетворень в суспільстві не шляхом копіювання досвіду передових країн, а шляхом гармонійного з'єднання найбільш поширених політичних структур, цінностей, що мають універсальний (загальнолюдський) характер із специфікою даного регіону, країни, суспільства.

Усвідомлення модернізаційного досвіду відбувається за допомогою теорії політичної модернізації, яка відображає процес цілеспрямованого вдосконалення політичної системи. Роль та функції політичної модернізації визначено певною сукупністю чинників. До них належать ліквідація антагоністичного характеру відносин між офіційною владою та опозицією, легітимація режиму, інтеграція фрагментів політичного та економічного простору, подолання осередків етнічного й місцевого сепаратизму, зростання ролі політичного лідера, еліти. Ці параметри політичної модернізації зумовлюють працездатність усього механізму.

Політична модернізація характеризується здатністю виступати основою і гарантом політичної стабільності. Її вдале застосування – джерело політичного розвитку, умова успішної політичної діяльності, формування основних структур і духовних основ громадянського суспільства, утвердження людини як свідомого суб'єкта політики. Ефективність політичної модернізації в кожному суспільстві залежить від можливостей та вміння інтерпретувати її цінності так, щоб вони зберегли предметну сутність та зміст, не руйнували специфіку національних традицій і культури.

Література:

1. Бабкіна О.В., Горбатенко В.П. Політологія / О.В.Бабкіна, В.П.Горбатенко. – 3-е вид., перероб., доп. К.: ВЦ «Академія», 2008. – 568 с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: Історія, теорія, методологія, практика : монографія / В.М. Бебик ; МАУП. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : МАУП, 2001. – 384 с.

3. Ващенко К.О. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ / за заг. ред. : К. О.Ващенко, В. О. Корнієнка. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
4. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології / Ф.М. Кирилюк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520с.
5. Колодій А. Політологія. Книга перша: Політика і суспільство. Книга друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко. – К.: «Ніко-центр», 2000. – 584с.
6. Макаренков Е.В. Политология: Альбом схем / Е.В. Макаренков, В.И. Сушков. – М.: Юрист, 1998. – 208с.
7. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
8. Шемшученко Ю.С., Бабкіна О.В, Горбатенко В.П. Політологічний енциклопедичний словник / Ю.С. Шемшученко, О.В.Бабкіна, В.П.Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

Шаповал Е. И. Современные подходы к пониманию сущности политической модернизации

В статье рассматриваются основные направления теории политической модернизации, концепции зарубежных и отечественных учёных, какие относятся к данной проблематике, также отображаются основные модели модернизации.

Ключевые слова: *политическая модернизация, органическая и вторичная модернизация.*

Shapoval C. Modern approaches to understanding the essence of political modernization

In this article considers the main directions of the theory of political modernization, the concept of foreign and native scientists, which belong to the given topic, also displaying basic models of modernization.

Keywords: *political modernization, organic and secondary modernization.*